

Dotace v českém zemědělství dříve a nyní

Jsou u nás potraviny a zemědělská produkce nějak dotovány? Jsou to dotace, které způsobují, že jsou naše zemědělské produkty ve srovnání se zahraničními (přicházejícími z EU) dražší? O volném obchodu se zemědělskými výrobky mezi nečlenskými zeměmi a státy EU se zatím nedá hovořit. Pro jednu stranu (EU) by byl takový obchod velmi výhodný, pro druhou (např. Česko) naopak nevýhodný. Jak tedy bylo a dnes je dotováno české zemědělství?

České zemědělství se před rokem 1989 snažilo vyprodukovat co možná největší objem zemědělských produktů. Pro „sociálně-ekonomické“ Československo byla totiž charakteristická snaha o soběstačnost v základních zemědělských komoditách a navíc nebyl v podstatě problém uplatnit zemědělské přebytky na trhu států tehdejšího RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci sdružovala socialistické státy). Zemědělské plodiny se u nás často pěstovaly i v oblastech pro tuto činnost nevhodných. Neekonomické bylo pěstování náročnějších plodin v horských a podhorských oblastech, kde se dosahovalo jen malých, velmi podprůměrných hektarových výnosů. Zemědělci se snažili dohánět výnosy mnohdy až nadměrným užíváním průmyslových hnojiv, čímž silně zatěžovali krajinu. Protože produkce těchto plodin se v nevhodných geografických podmínkách nevyplácela, byla ekonomická rentabilita těchto podniků uměle udržována systémem tehdejších dotačních titulů. Ten byl založen na kvalitě přírodních předpokladů daného území pro zemědělské hospodaření. Jednotlivá katastrální území a zemědělské podniky byly v 70. letech na základě výsledků bonitačního systému zemědělských půd zařazeny do tzv. produkčně ekonomických skupin (PES). Na území Československa jich bylo stanoveno celkem 42. Nejúrodnější oblasti byly zařazeny do PES 1, nejméně úrodné do PES 42 (viz kartogram). Podle tohoto zařazení platily jednotlivé zemědělské podniky až do roku 1991 pozemkovou daň (PES 1 – 21) nebo naopak dostávaly tzv. diferenciální příplatky (PES 22 – 42). Jejich výše byla odstupňována podle kvality

(resp. nepřízně) přírodních podmínek. Zemědělské podniky hospodařící v oblastech s nejlepšími přírodními podmínkami pro zemědělství (PES 1) tak platily pozemkovou daň 3 000 Kčs z každého hektaru zemědělské půdy, naopak zemědělské podniky hospodařící v nehorších podmínkách (PES 42) dostávaly diferenciální příplatky ve výši až 92 Kčs na 100 Kčs tržeb (celkem tak mohly získat téměř dvojnásobek hodnoty prodané produkce). Diferenciální příplatky byly do roku 1991 (kdy byly zrušeny) hlavním formou státních dotací do zemědělství. Tak se stalo, že tehdejší Československo dosáhlo sice koncem 80. let v základních zemědělských komoditách soběstačnosti a v některých zemědělských komoditách se stalo dokonce přebytkové, ale zároveň výše diferenciálních příplatků mnohonásobně převyšovaly zisky z pozemkové daně. Zemědělství jako celek tedy bylo silně dotováno.

Po roce 1990 nastala v důsledku změny politické situace i změna zemědělské politiky Česka. Stávající dotační systém byl zrušen a nahrazen novými dotačními tituly. Dnešní systém zemědělských dotačních titulů je především založen na jiném vnímání úlohy zemědělství. Zatímco před rokem 1990 bylo cílem jednoznačně podporovat **produkční funkci zemědělství** (snaha vyprodukovat co možná největší objemy zemědělských výrobků), dnes jsou naopak podporovány zejména **mimoprodukční funkce zemědělství**. Patrně je to zejména v oblastech s horšími přírodními podmínkami pro zemědělskou činnost, kde je útlum intenzivního zemědělského hospodaření podporován například dotacemi na zatravnňování.

Další významný rozdíl proti dotačnímu systému z minulého období je v tom, že se dotace dnes již neuplatňují plošně, tj. všem zemědělcům v daném regionu. Podporovány jsou totiž konkrétní individuální projekty jednotlivých

NATURA 2000

Koncem června se v Praze konala tisková konference informující o nové evropské ekologické síti zvláštních oblastí ochrany s názvem Natura 2000. Smyslem budování této soustavy na území států EU a přidružených zemí je ochrana částí přírody významných z hlediska celé EU, nikoliv pouze z hlediska daného členského (přidruženého) státu. Soustavy chráněných území většiny evropských zemí totiž byly (a jsou) vytvářeny podle různých kritérií. Maloplošná chráněná území sice tvoří významnou část lokalit sítě Natura 2000, ale současně do ní, podle kritérií vycházejících z posouzení evropského přírodního prostředí jako celku, spadají i četná zákony dosud nechráněná území. Ke 14. 9. 1999 bylo do soustavy Natura 2000 navrženo celkem 12 427 lokalit, přičemž pouze asi jedna třetina je již chráněna zákony příslušných zemí.

Sít tvoří (či budou tvořit) dva typy území:

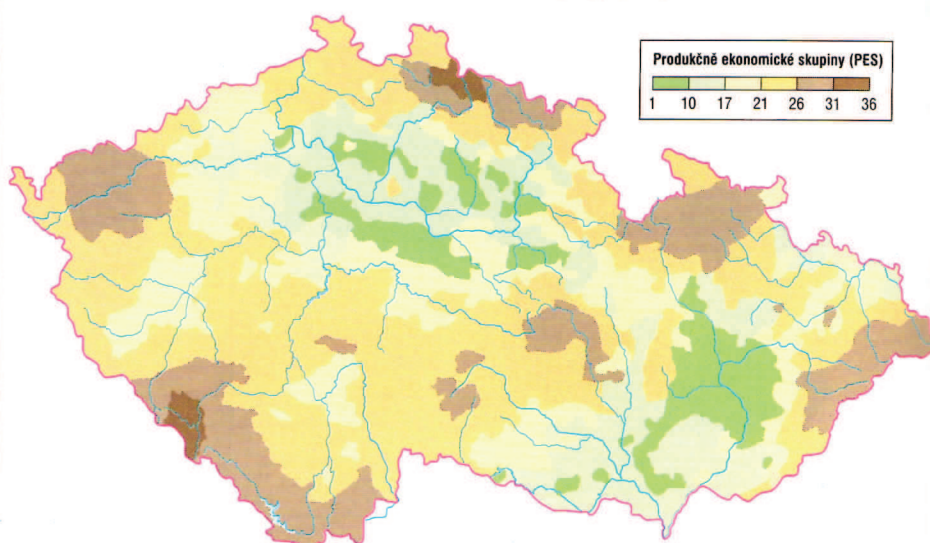
1. Zvláště chráněná území zajišťující ochranu v EU chráněných druhů ptáků. Jedná se o různá hnízdiště, místa zastávek stěhovavých ptáků apod. V Česku je 16 významných ptačích území, která jsou kandidáty na zařazení do této kategorie.
2. Zvláštní oblasti ochrany, tj. území, kde se nacházejí přírodní stanoviště rostlin a živočichů ohrožených vymizením či představující typické zastupce evropských biogeografických oblastí. Jedná se např. o vnitrozemská slaniska, slané louky, suchá vřesoviště, rašelinné lesy, prameniště travertiny, bučiny, habrové doubravy, klimaxové horské smrčiny aj.

Podle materiálů České společnosti ornitologické

Foto: Snímek z jižní části Českomoravské vrchoviny nás zavádí do míst, kde se v nadmořské výšce nad 500 m ještě před 10 lety intenzivně zemědělsky hospodařilo. Dnes zde díky dotacím na zatravnění nalezneme louky a pastviny. I v poměrně tuhých zimách zde narozdíl na otužilá plemena krav.

Foto: P. Chromý

Produkčně ekonomické skupiny (PES)

V období před rokem 1990 byly jednotlivé zemědělské podniky zařazeny do tzv. produkčně ekonomických skupin (PES). Čím nižší číslo PES, tím úrodnější oblast a naopak. Podle tohoto zařazení platily jednotlivé zemědělské podniky až do roku 1991 pozemkovou daň (PES 1–21) nebo naopak dostávaly tzv. diferenciální příplatky (PES 22–42). PES vyšší než 36 se nacházely na Slovensku. Zpracováno podle studie A. Götze (1990, s. 7).

zemědělských subjektů. Dotace jsou směřovány na podporu konkrétních projektů, o které jednotliví zemědělci žádají. Subvence se pak většinou udělují formou garancí úvěrů bankám či finanční pomoci na splacení úroků z dlužných částek. Velká část dotačních titulů je věnována na restrukturalizaci zemědělství, tj. na nápravu výše popsaného nelogického systému, který fungoval před rokem 1991.

Jedním z nejdůležitějších nástrojů české dotační politiky je dnes tzv. **PGRLF – Podpůrný garanční rolnický a lesnický fond**. Ten poskytuje jednotlivým zemědělským podnikům garance na bankovní úvěry a subvence na úroky z bankovních úvěrů. Část finančních prostředků byla v minulých letech věnována i na krytí nákladů ze skladování vybraných zemědělských komodit pro vývoz. Finanční prostředky z PGRLF se používají v rámci jednotlivých programů. Největší část připadla v minulých letech na program *Zemědělec*, který se specializuje na podporu modernizace zemědělských podniků. Dotace na provoz jednotlivých zemědělských podniků je možné čerpat z dotačního titulu *Provoz*, který je v rámci programu *Zemědělec* druhým nejvýznamnějším programem. Další programy v rámci PGRLF jsou např. *Krajina*, *Agroregion*, *Mládí*, *Služby*, *Skot*, *Po vodně*, *Půjčky* aj.

Druhou hlavní formou subvencí českého zemědělství je regulace trhu zemědělských a potravinářských výrobků v Česku, která je od roku 1993 zabezpečována *Státním fondem tržní*

regulace (SFTR). Úkolem fondu je řešit přebytky jednotlivých zemědělských komodit vyprodukovaných českými zemědělskými podniky (intervenní nákupy apod.).

Jaké jsou rozdíly v dotacích určených českým zemědělcům a zemědělcům ve státech Evropské unie? Kam Česko směřuje? Zásadní rozdíl je v objemu finančních prostředků, kte-

Zatímco před rokem 1990 bylo cílem jednoznačně podporovat produkční funkci zemědělství (snaha vyprodukovat co možná největší objemy zemědělských výrobků), dnes jsou naopak podporovány zejména mimoprodukční funkce zemědělství.

ré jsou na subvencování zemědělství určeny. Jednoduchý a názorný ukazatel, který nám umožní porovnat celkový objem finančních prostředků určených na dotování zemědělské produkce v jednotlivých státech (v našem případě v Česku) a ve státech Evropské unie, je ukazatel EPS (ekvivalent produkčních subvencí). Tento mezinárodně užívaný ukazatel umožňuje porovnat souhrnnou podporu zemědělství jednotlivých států. Odráží totiž jak souhrn podpor v rámci subvenční politiky (dotace), tak i obchodní politiky jednotlivých států

(ochrana domácího trhu, exportní opatření). Podle tohoto ukazatele je zřejmé, že evropské zemědělství je v současnosti výrazně dotováno, a to ve srovnání s českým zemědělstvím více než dvojnásobně. Ukazatel EPS pro Česko se totiž pohybuje pod 25 %, průměr pro státy Evropské unie je kolem 50 %. Hodnota ukazatele ekvivalentu produkčních subvencí přitom udává procento, kterým se souhrn státních subvencí podílí na objemu konečné zemědělské produkce. Otázkou je, jak se projeví uvedené skutečnosti při přijetí Česka do Evropské unie. Bude do českého zemědělství plynout zhruba dvojnásobné množství finančních prostředků? Na jaké účely pak tyto případné prostředky čeští zemědělci použijí? Kde se získají finanční prostředky na vyplacení zvýšených dotací? Nebo do té doby dojde ke změně zemědělské politiky států EU? To jsou otázky, na které dá odpověď vývoj příštích let.

Vít Jančák, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PFF UK Praha

Literatura:

- GÖTZ, A. (1990): Územní diferenciacie zemědělství v podmínkách přechodu na tržní hospodářství. Výzkumná zpráva. Geografický ústav ČSAV, Praha, 17 s.
- JANČÁK, V., GÖTZ, A. (1997): Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. Monografie. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PFF UK, Praha, 81 s.

Článek byl zpracován v rámci výzkumného záměru MŠMT - PFF UK Praha, č. 23-313007.